

Socijalna osjetljivost obrtničkog sloja u Splitu sredinom 15. stoljeća

U radu se na temelju sačuvanih oporuka iz sredine 15. st. proučava socijalna osjetljivost obrtničkog sloja u kasnosrednjovjekovnom Splitu. Analizom spomenutih dokumenata detaljnije se razmatra struktura oporučitelja, njihov društveno-pravni položaj i imovinski status te brojnost i struktura primatelja karitativnih legata. Naposljetku, rad razmatra različite vrste i vrijednosti oporučnih legata što su ih splitski obrtnici u 15. st. poklanjali socijalno potrebitim sugrađanima i/ili institucijama koje su za njih skrbile.

Ključne riječi: obrtnici, Split, kasni srednji vijek, oporuke, socijalna osjetljivost

Uvod

Sastavljanje oporuka u srednjem je vijeku bilo važnim dijelom društvene svakodnevnice i formalnog obiteljskog prava kojim se osiguravalo provođenje posljednje volje umrlih osoba.¹ Bio je to način da čovjek pred kraj svog životnog puta osigura pravednu raspodjelu svoje imovine, podmiri eventualna dugovanja, prenese potraživanja na bližnje te se materijalno i duhovno pripremi za nadolazeću smrt.² To je bio obrazac

-
- 1 Zahvaljujem dr. sc. Zoranu Ladiću na korisnim savjetima i poticajnim napomenama tijekom pisanja rada.
  - 2 Pripremanje za smrt išlo je u 15. st. toliko daleko da su se ustanovila i pomalo sablasna „pravila za umiranje“ poznata pod nazivom *artes moriendi*. Ta su „umijeća“ utvrđivala i, do najsitnijih detalja, razrađivala scene umiranja, propisujući, primjerice, govor i mimiku osobe na samrti, ponašanje obitelji i prijatelja uz samrtničku postelju, izgled prostorije u kojoj se odvija čin umiranja i sl. – Zdenka Janeković-Römer, „Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka“, *Otium*, br. 2, Zagreb 1994; preuzeto s: <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=39726>, str. 5. Tako o *ars bene moriendi* početkom 16. st. piše i Splitsčanin Marko Marulić u znamenitom djelu *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*. On kaže da osoba na samrti, kao i za života, treba poticati ljude oko sebe na pobožnost, skromnost i krepostan život, a kad dođe smrtni čas, umiruća osoba treba prionuti na poniznu molitvu te pomoći vlastitoj duši pokajanjem za grijeha i čineći pokoru. Marulić čak opisuje i idealan trenutak

društvenog ponašanja, u početku karakterističan samo za gradsku elitu, koji su od razdoblja razvijenog srednjeg vijeka prihvatili i niži društveni slojevi.³ Naime, dok je sastavljanje oporuka u 12. st. i ranije bio običaj isključivo povlaštenih slojeva komunalnih društava, od druge polovice 13. st. sve je izraženiji proces „demokratizacije“ u bilježenju testamena⁴ pa od tada svoje posljednje volje sve češće zapisuju i gradski pučani te stanovnici komunalnih distrikata. Tako je sastavljanje oporuke krajem srednjeg vijeka postalo važnim činom u životu svakoga pojedinca. Razlozi za njezino bilježenje bili su različiti: bolest i starost, strah od iznenadne smrti, haranje kužne epidemije, odlazak na opasno putovanje, hodočašće ili u vojni pohod, rizična trudnoća i porod, obiteljski odnosi i sl.,⁵ a ovisili su o osobnim osjećajnostima svakoga pojedinca.

Zapisivanje oporuka od sredine 13. st.⁶ vršili su službenici komunalne administracije, javni notari koji su i inače bilježili isprave o sklapanju nekog pravnog čina. Oporuke su ispisivali prema standardiziranim formularima⁷ kojima su jamčili da će

-
- smrti u kojem umiruća osoba treba izdahnuti izgovarajući riječi „U ruke tvoje, Gopode, predajem duh svoj“. – Marko Marulić, *Institucija* (prir. Branimir Glavičić), sv. III, Split 1987, str. 173-193. O Marulićevu promišljanju trenutka smrti svjedoči i čitav niz njegovih pjesama. Više vidi u: Marko Marulić, *Antologija* (prir. Mirko Tomasović), Zagreb 2000, str. 143-151.
- 3 Zoran Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 21, Zagreb 2003, str. 1.
  - 4 Više o procesu „demokratizacije“ u zapisivanju oporuka vidi u: Zoran Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 20, Zagreb 2003, str. 4; Zoran Ladić, „Labinsko društvo u ranom novom vijeku u zrcalu bilježničkih dokumenata bilježnika Bartolomeja Gervazija“, *Historijski zbornik*, god. LXI, br. 1, Zagreb 2009, str. 49-50.
  - 5 Više o razlozima sastavljanja oporuka u kasnom srednjem vijeku vidi u: Zoran Ladić, „O razlozima sastavljanja kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporuka“, *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, Zagreb 2005, str. 607-623; Zoran Ladić, „Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila“, *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, Zagreb 2009, str. 355-359.
  - 6 Oporuke se u srednjovjekovnim društvima istočne obale Jadrana pojavljuju i ranije, a do 13. st. dominiraju one usmeno izrečene pred svjedocima. – Gordan Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća“, *Povijesni priloz*, br. 40, Zagreb 2011, str. 99. Ipak, već je i tada bilo pismenih testamena o čemu danas svjedoči, primjerice, oporuka zadarskog priora Andrije iz 918. g. ili primjerice oporuka Agape, kćeri zadarskog tribuna Dabre iz 999. g. – *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I (ur. Marko Kostrenčić, Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović) (dalje: CD I), str. 25-28, 48-49. Inače, najstarijom splitskom oporukom smatra se testamentarna darovnica nadbiskupa Pavla iz prve polovice 11. st. – Jakov Stipišić, „Razvoj splitske notarske kancelarije“, *Zbornik Histroijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 1, Zagreb 1954, str. 113.
  - 7 Više o notarskim formularima vidi u: Branka Grbavac, „Srednjovjekovni notarski formulari i njihovi sastavljači“, *Javni bilježnik*, br. 15, Zagreb 2011, str. 32-38; Branka Grbavac, „Svjedočanstvo o stvarnosti ili fikcija – zadarski notari između formulara i prakse“, *Acta Histriae*, br. 19, Koper 2011, str. 393-406.

dokument biti pravno važeći i sastavljen prema svim pravilima struke.⁸ Osim toga, struktura i sadržaj oporuke trebali su biti i u skladu sa statutarnim odredbama kojima su komune regulirale tu granu obiteljskog prava.⁹ S obzirom na takvu važnost testamena u srednjem vijeku, oni su i danas neizostavna vrela za proučavanje svakodnevnog života, materijalne kulture i mentaliteta ljudi u priobalnim komunalnim društvima te u unutrašnjosti hrvatskog povijesnog prostora, u slobodnim kraljevskim gradovima.¹⁰

Oporuke su, dakle, tijekom srednjovjekovlja predstavljale veoma važan aspekt društvene stvarnosti. No, osim utvrđivanja vlasništva i određivanja načina nasljeđivanja, oporučnim se poklanjanjem dobara u srednjem vijeku iskazivala i pokojnikova pobožnost te njegova socijalna osjetljivost. Naime, od 13. st. socijalna se svijest u srednjovjekovnim društvima istočnog Jadrana sve više razvija i širi pod utjecajem prosjačkih redova, dominikanaca i franjevaca,¹¹ pa se od tog razdoblja zamjećuju i nove pojave u kršćanskom shvaćanju dobrohotnosti, poznate pod nazivom „socijalno kršćanstvo“.¹² Bile su to novine u percepciji društvene zbilje koje su, sukladno kršćanskom mentalitetu srednjovjekovnog čovjeka, naglašavale kako je

-
- 8 G. Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 117; Z. Janeković-Römer, „Na razmeđu ovog i onog svijeta“, 1. Inače, detaljnu strukturu srednjovjekovne oporuke sa svim notarskim formulama prikazali su M. Karbić i Z. Ladić u zanimljivom radu koji objavljuje mnoštvo trogirskih oporuka s kraja 14. st. – Marija Karbić, Zoran Ladić, „Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43, Zagreb-Zadar 2001, str. 164-167.
- 9 U Splitskom je statutu izdano mnoštvo odredbi kojima se propisivalo kako treba sastaviti oporuku da bi ona imala pravnu valjanost. Tim se odredbama uređivalo oporučno nasljeđivanje i to ne samo među članovima pojedinih obitelji nego i među ostalim pripadnicima komunalne zajednice. – *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo* (prir. Antun Cvitanić), Split 1998, knj. II, gl. 59, knj. III, gl. 18-37, 95; knj. IV, gl. 72, 87, 102, 123, knj. NS, gl. 14, 25, R. 51, 81, 109, str. 438, 482-500, 524, 550, 670, 680, 692-694, 710, 822, 832-836, 888-890, 906, 926. Osim toga, gradske su vlasti išle toliko daleko u regulaciji oporučnih legata da su čak uređivale i odnose u bezoporučnom nasljeđivanju. – *Isto*, knj. III, gl. 24, 35, 36, 44, str. 490-492, 498-500, 504-510. Više o oporučnom i bezoporučnom nasljeđivanju u srednjovjekovnom Splitu vidi u: Antun Cvitanić, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split 2002, str. 189-199.
- 10 Više o područjima istraživanja koja se otvaraju proučavanjem srednjovjekovnih oporuka vidi u: Zoran Ladić, „Oporučni legati *pro anima* i *ad pias causas* u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 17, Zagreb 1999, str. 22-28; G. Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 97-98.
- 11 Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: ljudi, prostor, ideje*, Zagreb 1997, str. 246; Tomislav Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split 2007, str. 119; Zoran Ladić, „Briga za pojedince i grupe na rubu društva u kasnosrednjovjekovnom Zadru“, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu*, Zagreb 2004, str. 45-46. Više o utjecaju prosjačkih redova na srednjovjekovna dalmatinska društva vidi u: Irena Benyovsky, „Mendicants and Dalmatian Towns in the Middle Ages“, *Povijesni prilozi*, br. 15, Zagreb 1996, str. 241-260; Irena Benyovsky, „Prosjački redovi u kasnosrednjovjekovnom Trogiru“, *Vartal*, br. 1-2, Trogir 1998, str. 85-95; *Povijest Hrvata: srednji vijek*, knj. I (gl. ur. Franjo Šanjek), Zagreb 2003, str. 249-251.
- 12 Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja“, 2.

važno činiti dobro i skrbiti se za potrebite. Te su promjene, naime, od 13. st. sve više utjecale na porast sastavljanja oporuka i na širenje takve prakse među svim slojevima komunalnih društava, a naposljetku i na raznolikost zabilježenih legata što su bili oporučivani u karitativne svrhe. Tako je u 15. st. proces „demokratizacije“ u sastavljanju oporuka bio u punom zamahu, pa gradski notari imaju pune ruke posla sa zapisivanjem posljednjih volja svojih sugrađana i komunalnih distriktualaca. Stoga je upravo kasni srednji vijek razdoblje koje istraživačima nudi najviše oporučnih zapisa iz različitih socijalnih sredina.

Osim toga, oporučivanjem milosrdnih legata srednjovjekovni su testatori nastojali, sukladno kršćanskom mentalitetu, ispraviti i nadoknaditi poslije smrti i eventualne nepravde i propuste iz ovozemaljskog života. Naime, ljudski se grijesi i prijestupi zakona mogu iskupiti milosrđem prema siromasima, kaže se u *Instituciji* Marka Marulića iz 1506. godine.¹³ Milostinja se treba davati jer se na taj način čiste grijesi i stječe život vječni, ponavlja on i u *Evandelistaru* nekoliko godina kasnije.¹⁴ Prema tome, okajanje grijeha i nadoknađivanje ovozemaljskih propusta bili su također neki od glavnih razloga za oporučno iskazivanje milosti članovima šire zajednice, najčešće siromašnim, bolesnim i zapostavljenim pripadnicima komunalnih društava.

Imajući u vidu gore navedene običaje i zakonitosti u sastavljanju srednjovjekovnih oporuka, ovaj će tekst prikazati razvoj socijalne osjetljivosti i neke načine iskazivanja kršćanskog milosrđa u pučanskim slojevima kasnosrednjovjekovnog Splita. Pritom ćemo se poslužiti sačuvanim obrtničkim oporukama iz sredine 15. st. i pomnije razmotriti broj, vrstu i vrijednost oporučnih legata što su bili namijenjeni socijalno ugroženim skupinama, odnosno marginaliziranim pojedincima na rubu društva i srednjovjekovnim karitativnim ustanovama. Naime, mišljenja smo da upravo učestalost oporučivanja karitativnih legata spomenutim skupinama i institucijama odražava socijalnu osjetljivost ostatka zajednice, pa bi analizom tih podataka trebali ustanoviti u kojoj su mjeri pučanski slojevi splitskog društva pomagali svoje potrebite sugrađane. Razmotrimo, stoga, prvenstveno arhivsku građu na kojoj ćemo temeljiti svoje zaključke.

Arhivska građa

Kako je gore navedeno, za ovu smo prigodu odabrali uzorak od 40 obrtničkih oporuka i kodicila¹⁵ iz razdoblja 1436-1467. godine. Isprave su to što su ih tijekom svoje javnobilježničke službe u Splitu sastavili notari Dominik de Manfredis, Gašpar

13 M. Marulić, *Institucija*, I, 74.

14 Tomislav Raukar, „Moćni i marginalizirani u hrvatskom srednjovjekovlju“, *Rad HAZU*, br. 500, knj. XLVI. Društvene znanosti, Zagreb 2008, str. 214.

15 Kodicil je dodatak testamentu kojim oporučitelj čini izvjesne promjene u svojoj oporuci. One se mogu odnositi na izbor nasljednika, izvršitelje oporuke, primatelje legata, vrstu i vrijednost legata

Jakovljevi iz Verone, Antun Campolongo iz Padove, Gašpar de Casellis iz Treviza i bilježnik Jakov Martinov. Navedeni testamenti nisu objavljeni, a danas se čuvaju u Državnom arhivu Zadar (dalje: DAZd), u fondu Stari splitski arhiv (dalje: SSA), pod signaturama k. 6, sv. 21, sveš. 1-4; k. 10, sv. 24; k. 11, sv. 25, sveš. 1-12 i k. 12, sv. 27, sveš. 1-6, sv. 28, sveš. 1-4. Oporuke se nalaze u zasebnim notarskim sveščićima u koje su se, prema praksi koju je uveo bilježnik Dominik de Manfredis, unosile samo oporuke i inventari.¹⁶

Analizirani testamenti ispisivani su na papiru, kurzivnom goticom i s kraticama uobičajenima za notarske dokumente toga doba. Jezik promatranih oporuka uglavnom je latinski, no ima i oporučnih zapisa u kojima se, prema tadašnjim običajima splitskog notarijata, miješaju talijanski i latinski izričaji.

Spomenuta arhivska građa dobro je očuvana i samo je djelomično po rubovima nagrižena vlagom i gljivicama, a i tinta je ponegdje malo izbljedjela. Ipak, rukopis je prilično uredan, a njegova čitljivost ponajviše ovisi o paleografsko-diplomatičkim vještinama samog istraživača.

Građa koju smo ovdje pomnije analizirali obuhvaća, doduše, relativno mali uzorak dokumenata iz razmjerno kratkog vremenskog perioda, no bez obzira na to dobiveni će rezultati u najmanju ruku biti indikativni. Naime, usprkos relativno malom uzorku, koji je ipak dovoljan za primjenu kvantitativne analize, rezultati ovog istraživanja bit će, vjerujemo, pouzdani te će u najvećoj mjeri vjerno ocrtati socijalnu osjetljivost i skrb splitskih zanatlija za svoje socijalno potrebite sugrađane u kasnom srednjem vijeku.

Milosrđe i socijalna osjetljivost u zrcalu obrtničkih oporuka

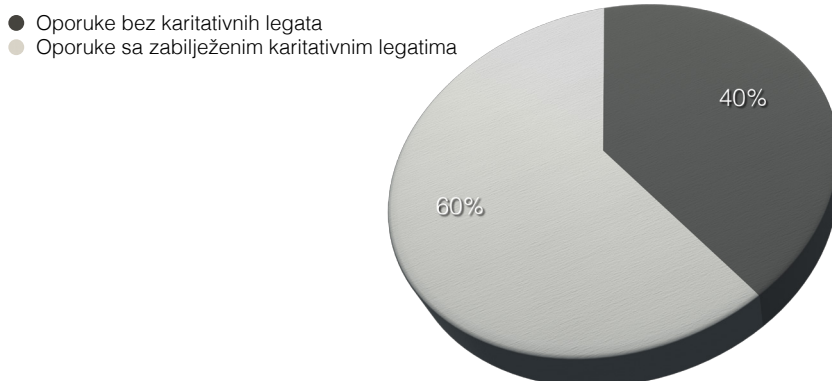
Nakon razmatranja vanjskih karakteristika odabranih isprava, proučimo sada поблиže i njihov sadržaj, odnosno brojnost oporučnih legata namijenjenih socijalno ugroženim skupinama i pojedincima splitskog srednjovjekovnog društva. Već i letimičan pogled na ove testamente dovoljan je da utvrdimo kako su splitski obrtnici u svojim oporukama zaista često poklanjali legate u karitativne svrhe. Naime, od 40 obrtničkih oporuka i kodicila, koliko ih je sačuvano iz razdoblja 1436-1467. godine, u njih 24 ostao je zabilježen 51 milosrdni legat namijenjen socijalno ugroženim pojedincima i društvenim skupinama ili ustanovama što su skrbile za njih. Sljedećim

i sl. – Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. I, Zagreb 2000, str. 494; *Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1974, str. 479.

16 Naime, do razdoblja ovog notara sve su se oporuke unosile u obične bilježničke registre u koje su se unosile i sve ostale isprave što su ih notari sastavljali. – Mladen Ančić, „Inventar splitskog kancelara i javnog bilježnika Tome Colutii de Cingulo (Prilog poznavanju prvih humanističkih krugova u Dalmaciji)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 47, Zadar-Zagreb 2005, str. 102.

grafikonom¹⁷ prikazan je udio oporuka sa zabilježenim karitativnim legatima u ukupnom uzorku promatranih testamenata:

Grafikon 1: Udio testamenata socijalno osjetljivih oporučitelja u ukupnom broju sačuvanih obrtničkih oporuka 1436-1467. godine

Kako vidimo, u znatno više od pola analiziranih testamenata ostalo je zabilježeno oporučivanje karitativnih legata, što omogućava stvaranje opće slike o razini socijalne svijesti splitskih obrtnika u 15. st. Broj milosrdnih legata u sačuvanim obrtničkim oporukama za svaku pojedinu godinu prikazan je u Tabeli 1:

Tabela 1: Broj karitativnih legata u splitskim obrtničkim oporukama 1436-1467. godine po oporuci i godini¹⁸

Godina	Broj oporuka s karitativnim legatima	Broj karitativnih legata po oporuci				
1436.	3	2	2	1		
1437.	5	1	4	4	2	5
1438.	1	1				
1447.	3 ¹⁸	2	2			
1448.	1	4				
1449.	1	3				
1450.	1	1				
1453.	1	1				
1454.	5	1	3	5	1	2
1456.	1	1				
1462.	1	1				
1467.	1	2				

¹⁷ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose 11/40 i 29/40.

¹⁸ Za 1447. godinu sačuvane su dvije oporuke i jedan kodicil koji bilježe legat darivane u karitativne svrhe. Kako se milosrdni legati navedeni u jednoj oporuci opet ponavljaju i u njezinu kodicilu, ti legati u tablici nisu iskazani duplo, nego su prikazani samo jednom, u stupcu s brojem karitativnih legata po oporuci. Zbog toga se podaci za 1447. godinu ne poklapaju, ali odražavaju pravi broj obrtničkih legata namijenjenih za karitativne svrhe u toj godini.

Ipak, o razini socijalne osjetljivosti splitskih obrtnika u kasnom srednjem vijeku teško da možemo suditi samo na temelju broja karitativnih legata što su ostali zabilježeni u njihovim oporukama. U prvom redu, sačuvani su podaci nepotpuni i nesustavni jer za pojedinu godinu uopće nema sačuvanih obrtničkih oporuka ili, pak, u njima nema spomena o poklanjanju dobara socijalno potrebitim Splicićanima. Stoga bi ovdje valjalo razmisliti o drugim činiteljima koji su mogli utjecati na razvoj socijalne svijesti u kasnosrednjovjekovnom Splitu, poput, primjerice, općeg stanja splitskog gospodarstva, životnog standarda pučanskih slojeva te specifičnih imovinskih prilika pojedinih oporučitelja.

Kako pokazuju podaci priloženi u tablici (primjerice za 1437. ili 1454. godinu), u istoj je godini ponekad sastavljano više oporuka, no u nekima je zabilježen samo jedan karitativni legat, dok se u drugima bilježi mnoštvo legata namijenjenih socijalno potrebitim Splicićanima. Stoga zaključujemo kako opća ekonomska situacija u ovom razdoblju nije mogla biti isključivim razlogom za (ne)razvoj socijalne svijesti kod obrtničkog sloja u Splitu 15. stoljeća. Zapravo, čini nam se primjerenijim ovdje pomisliti kako su učestalost iskazivanja socijalne osjetljivosti i vrijednost milosrdnih legata pojedinih zanatlija bili određeni ponajprije njihovim imovinskim stanjem. Doduše, spas duše, kao osnovni cilj distribucije karitativnih legata, nije u teološkom smislu ovisio o materijalnoj vrijednosti pojedinog legata, već o želji oporučitelja da daruje koliko može. S obzirom na tu razliku u imućnosti pojedinih testatora, ovdje uočavamo i veliku disproporciju u vrijednosti milosrdnih legata što su ih oporučivali imućniji i siromašniji obrtnici.¹⁹ No, prije donošenja drugih zaključaka o ovom problemu, pogledajmo pomnije i strukturu oporučitelja. Usmjerit ćemo se, pritom, ponajprije na njihova zanimanja, a potom i na društveno-pravni položaj te materijalni status odabranih obrtnika.

Struktura oporučitelja

Među sačuvanim oporukama splitskih obrtnika iz sredine 15. st. uspjeli smo identificirati 23 zanatlija²⁰ koji su oporučivanjem milosrdnih legata potrebitim sugrađanima i socijalnim institucijama iskazivali svoju socijalnu osjetljivost. Njihova struktura prema pojedinim obrtnim djelatnostima iskazana je sljedećim grafikonom:

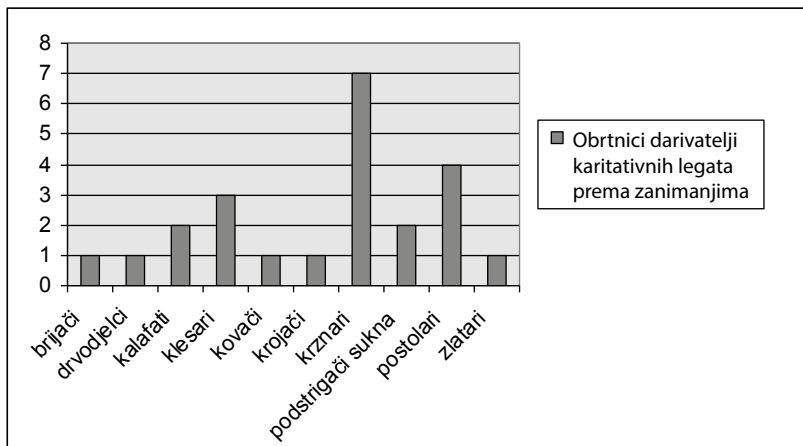
---

19 O materijalnom stanju pojedinih obrtnika i profitabilnosti određenih struka, više će govora biti u nastavku.

20 Broj socijalno osjetljivih oporučitelja manji je u odnosu na broj analiziranih dokumenata sa zabilježenim karitativnim legatima jer se u jednom slučaju radi o oporuci i kodicilu istog obrtnika. – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253-253', 253'.

Grafikon 2: Broj darivatelja karitativnih legata prema obrtničkim zanimanjima zabilježen u splitskim oporukama 1436-1467. godine

Gore prikazana struktura oporučitelja prema njihovim djelatnostima sukladna je zastupljenosti pojedinih obrtničkih struka u cjelokupnoj zanatskoj privredi Splita sredinom 15. stoljeća. U tom su razdoblju, naime, upravo obrtnici krznarsko-kožarske djelatnosti bili nabrojniji u gradu, dok su, primjerice, postrigači sukna i kalafati bili manje zastupljeni od ostalih obrtničkih zanimanja.²¹ Kako vidimo, odabrani se uzorak socijalno osjetljivih oporučitelja u svemu uklapa u prosječnu zastupljenost pojedinih obrtničkih zanimanja. Iz navedenog zaključujemo kako je socijalna osjetljivost bila podjednako proširena među obrtnicima svih profesija, a sukladno tomu oporučno je izražavanje kršćanskog milosrđa moralo biti općom religioznom karakteristikom i drugih pripadnika splitske komune.

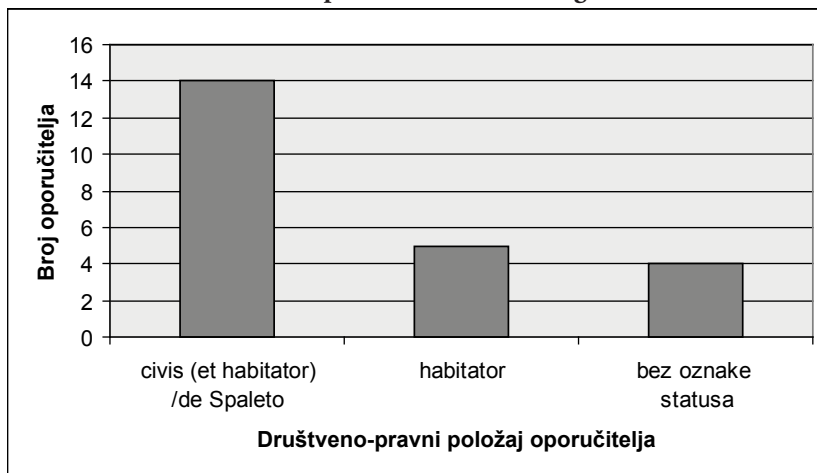
Osim toga, u promatranom uzorku oporučitelja zastupljene su, sukladno udjelu među cjelokupnom obrtničkom populacijom u gradu, i one obrtne djelatnosti što su se u srednjem vijeku smatrale profitabilnijima. Bile su to mahom tehnološki razvijenije profesije od kojih su neke, poput zlatarstva i klesarstva, iziskivale i izvjesni talent, a neke od njih, poput primjerice, kalafatanja ili suknarske djelatnosti, i više početnog kapitala te individualne poslovne sposobnosti.²² Stoga će se pri razmatranju razine socijalne svijesti obrtničkog sloja u Splitu uzimati u obzir i imovinske predispozicije pojedinih obrtnika, kao i njihov društveno-pravni položaj, jer su i ti činitelji nesumnjivo utjecali na učestalost iskazivanja socijalne osjetljivosti te vrstu i vrijednost legata oporučivanih u karitativne svrhe. Pogledajmo, stoga, kakav su društveni i pravni položaj zauzimali ovdje promatrani socijalno osjetljivi oporučitelji:

21 Tonija Andrić, „Položaj obrtnika i pomoćne radne snage u Splitu sredinom 15. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 29, Zagreb 2011, str. 128-129.

22 T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 158-159; T. Raukar, *Studije o Dalmaciji*, 176; *Povijest Hrvata: srednji vijek*, 174; Z. Ladić, „Labinsko društvo“, 65.

Grafikon 3: Društveno-pravni položaj socijalno osjetljivih obrtnika prema sačuvanim oporukama 1436-1467. godine

Kako vidimo iz priloženog grafikona, promatrani su obrtnici zauzimali različit društveno-pravni položaj u komunalnom društvu Splita. Naime, u analiziranim oporukama većina je testatora označena izričajima *civis*, *civis et habitator* i *de Spaleta*²³ pa zaključujemo kako je najveći dio obrtnika iz našeg uzorka (60,9 %) posjedovao civilitet, odnosno građanska prava što su osiguravala zaštitu komunalnih institucija i bolji socijalni status.²⁴ S druge strane, tek su pojedini obrtnici iz odabranog uzorka (21,7 %) pripadali kategoriji gradskih stanovnika (*habitatores*) bez građanskih prava,²⁵ dok za četvoricu testatora u promatranom uzorku (17,4 %) uopće nema

23 Doduše, do sada u historiografiji nije utvrđena točna razlika između kategorija *civis* i *civis et habitator*, no iz te terminologije nesumnjivo zaključujemo kako obje kategorije podrazumijevaju civilitet. Ipak, zbog nedosljednosti notara u bilježenju društveno-pravnog položaja pojedinaca, veoma je teško uočiti neku pravilnost na temelju koje bi se mogli donijeti zaključci o posebnostima spomenutih pravnih kategorija. Slična je situacija i s osobama čiji položaj u društvu nije pobliže označen pravnom kategorizacijom, već samo podrijetlom pojedinca. Ipak, prema nekim mišljenjima ta oznaka podrijetla, u našem slučaju *de Spaleta*, zapravo također označava civilitet pojedinca, odnosno pripadnost kategoriji s najvišom razinom građanskih prava. Stoga su promatrani oporučitelji s oznakom *de Spaleta* u priloženom grafikonu i svrstani u skupinu s kategorijama *civis* i *civis et habitator*. Više o oznakama podrijetla kao pravnim kategorijama koje pretpostavljaju civilitet vidi u: Z. Ladić, „Labinsko društvo“, 52-55. Spomenuti je autor o tome izvještavao i u referatu „Neki aspekti društvenog, svakodnevnog i religioznog života u splitskoj komuni u 14. st. na temelju analize bilježničkih spisa“ na znanstvenom skupu u Splitu 2012. godine. Sažetak vidi u: *Međunarodni znanstveni skup Splitski statut iz 1312. g. – povijest i pravo. O 700. obljetnici. Sažeci*, str. 46-47.

24 Konkretno, ta su se građanska prava odnosila na slobodu djelovanja i stjecanja imovine te oslobođanje od nekih pristojbi, uglavnom trgovačkih. – Zdravka Jelaska, „Ustrojstvo društva u srednjovjekovnom Torgiru“, *Povijesni prilozi*, br. 20, Zagreb 2001, str. 33.

25 *Habitatores* u komunalnim društvima nisu imali građanska, već samo opća prava pa su i njihove obveze prema komuni bile manje. Te su obveze mogle biti imovinske i osobne, a bile su različite u ratu i u miru. – T. Raukar, *Studije o Dalmaciji*, 45. Više o pravnom položaju skupine *habitatores* u

naznake njihova društveno-pravnog položaja. Međutim, bez obzira na brojnost pripadnika bilo koje od spomenutih kategorija, u sačuvanim oporukama uočavamo gotovo pravilnu distribuciju milosrdnih legata među svim oporučiteljima različita društvenog i pravnog statusa. Posljedica je to, zasigurno, općeg razvoja socijalne svijesti među svim slojevima komunalnog društva.

Dakle, detaljnijim razmatranjem strukture socijalno osjetljivih oporučitelja, u našem slučaju splitskih obrtnika, zaključujemo kako viši društveno-pravni položaj pojedinca i bolji socijalni status zapravo i nisu bitnije utjecali na razvoj njegove socijalne svijesti, već je iskazivanje milosrđa karitativnim legatima bilo jednako rašireno među svim društveno-pravnim kategorijama komunalnog društva. Podaci sačuvanih oporuka, doduše, izdvajaju splitske građane kao osobe koje su najučestalije iskazivale socijalnu osjetljivost darivanjem karitativnih legata, no ne smijemo pritom zanemariti činjenicu da su upravo obrtnici tog društveno-pravnog položaja i najzastupljeniji u našem uzorku.

Struktura primatelja

Konačno, pogledajmo pomnije i strukturu primatelja karitativnih legata. U prethodnom poglavlju naglašavali smo kako je većina splitskih obrtnika oporučivala legate svojim socijalno ugroženim sugrađanima, pojedincima i društvenim skupinama, ali i ustanovama što su u srednjem vijeku pružale socijalnu skrb – hospitalima, leprozorijima, bratovštinama i samostanima.²⁶ Kako potvrđuje analiza odabranih oporuka, splitski su obrtnici u kasnom srednjem vijeku najradije podržavali institucionaliziranu skrb za potrebite jer je takvim institucijama bilo namijenjeno čak 70,6 % zabilježenih karitativnih legata, dok se siromašnim i bolesnim pojedincima

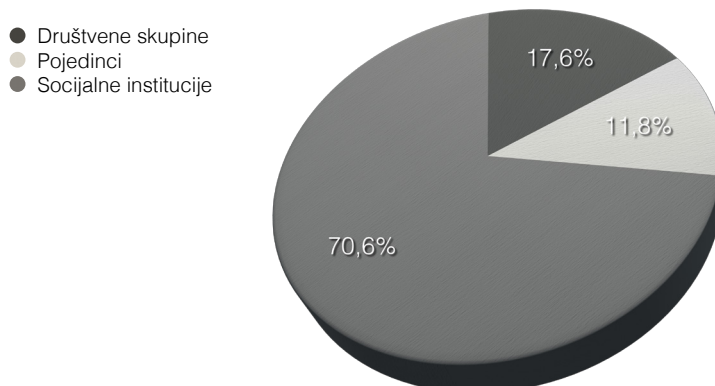
---

komunalnim društvima vidi u: Tomislav Raukar, „Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Historijski zbornik*, br. XXIX-XXX, Zagreb 1976-1977, str. 139-149; Sabine Florence Fabijanec, „Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u 14. i 15. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 22, Zagreb 2004, str. 60-61; James S. Grubb, „Elite Citizens“, *Venice Reconsidered: the History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797* (ur. John Martin, Dennis Romano), Baltimore-London 2000, str. 339-360; Spencer Pearce, „Dante: Order, Justice and the Society of Orders“, *Orders and Hierarchies in Late Medieval and Renaissance Europe* (ur. Jeffrey Denton), Manchester 1999, str. 33-55; Brian Pullan, „Social Hierarchies in the Republic of Venice“, *Orders and Hierarchies in Late Medieval and Renaissance Europe* (ur. Jeffrey Denton), Manchester 1999, str. 147-168; Anna Maria Pult Quaglia, „Citizenship in Medieval and Early Modern Italian Cities“, *Citizenship in Historical Perspective* (ur. Steven G. Ellis, Guðmundur Hálfðanarson, Ann Katherine Isaacs), Pisa 2006, str. 107-114.

26 S obzirom na općenito karitativnu ulogu Crkve u srednjem vijeku, posebice njezinih prosjačkih redova, mišljenja smo da i samostane ovdje možemo ubrojiti u institucije što su pružale skrb socijalno ugroženima i potrebitim građanima. O karitativnim legatima namijenjenim samostanima, više će govora biti u nastavku.

i društvenim skupinama oporučivalo tek 29,4 % zabilježenih legata. Sljedeći grafikon²⁷ zorno prikazuje taj odnos:

Grafikon 4: Udio karitativnih legata namijenjenih pojedincima, društvenim skupinama i socijalnim ustanovama u obrtničkim oporukama 1436-1467. godine

No, tko su konkretno bili ti socijalno ugroženi pojedinci i potrebite društvene skupine? Iz sačuvanih oporuka može se iščitati nekoliko socijalnih kategorija. U prvom redu to su razni siromasi (*pauperes de Spaletto*)²⁸ i gubavci (*poueri di S. Lazaro*)²⁹ koji vlastitom djelatnošću više nisu mogli osiguravati životna sredstva i vlastiti opstanak pa su bili prepušteni široj zajednici. Bile su to i siromašne slugе i sluškinje (*famuli/famule*) za koje su u oporukama najviše skrbili njihovi gospodari,³⁰ zatim nezakonita

27 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: pojedinci 6/51, društvene skupine 9/51 i socijalne institucije 36/51.

28 Siromasi se kao primatelji karitativnih legata najčešće spominju i u oporukama građana drugih dalmatinskih komuna. – Z. Ladić, „O nekim oblicima brige“, 9-13.

29 Oboljeli od lepre u splitskim se oporukama 15. st. uvijek nazivaju, prema njihovom zaštitniku, siromasima ili jadnicima Sv. Lazara, a taj su naziv dobili zbog siromaštva i stalnog prosjačenja. Isto je ime nosio i splitski leprozorij koji je izdvajao oboljele iz zdrave zajednice i pružao im potrebnu skrb. Nalazio se na padinama brda Marjana, na predjelu zvanom *Pod uboge*, dovoljno daleko da se bolest ne proširi gradom, ali i dovoljno blizu da se oboljelima može pružati svakodnevna skrb. Statutarnim reformacijama dvojici oboljelih ipak je bilo dozvoljeno nedjeljom i svetkovinama boraviti u gradu. – *Statut grada Splita*, R, gl. I, str. 852. Više o splitskom leprozoriju vidi u: Cvito Fisković, „Splitski lazaret i leprozorij“, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, god. III, br. 1-2, Zagreb 1963, str. 5-26. (pretsak u: Cvito Fisković, *Izabrani spisi*, Split 2009, str. 223-242); T. Raukar, *Studije o Dalmaciji*, 120.

30 Siromašne slugе i sluškinje relativno se često spominju kao primatelji milosrdnih legata i u testamentima građana drugih dalmatinskih komuna, posebice onih patricijskog podrijetla. – Z. Ladić, „O nekim oblicima brige“, 18-23.

djeca (*bastardi*),³¹ pa čak i djevojke koje za udaju nisu mogle namaknuti nužno potreban miraz (*pauperes puelle*).³² Pogledajmo nekoliko primjera.

U svom testamentu iz 1447. godine³³ splitski podstrigač sukna Lovre Pribanov oporučno ostavlja splitskim gubavcima (*item lasso ali poueri di S. Lazaro*) čak 40 zlatnih dukata (*ducati quaranta*). Istim primateljima (*a pauperibus S. Lazari*) brijač Antun Petrov oporučuje 40 solida (*solidos quaranta*),³⁴ prije spomenuti krojač Juraj Jurgenić 20 libara (*libras venti*),³⁵ a krznar Radan Milatov iz Splita nešto mladog vina (*uno tinaço di musto*).³⁶ Isto tako, i splitski klesar Dujam Ivanov iz Splita oporučno dariva svoju siromašnu sluškinju Radoslavu (*item lasso a Radoslaua, nostra fante*) odjećom koja joj se imala dati za njezin miraz (*vna gonella de panno che la sia data quando anderà al marido*),³⁷ a i postolar Veselko Zorzijev iz Splita svojoj sluškinji Katici (*a Catiça fantichia*) oporučno ostavlja nešto novca (*libre quatuor*) kao dio njezina miraza (*a dar suo marito*).³⁸ Iako rijetko, u obrtničkim se oporukama ponekad darivaju i nezakonita djeca, kao što je to zabilježeno u testamentu maločas spomenutog postolara Veselka koji *a Billa de Antonio bastaxo* također ostavlja nešto novca (*libras decem*).³⁹ Kako vidimo, karitativne su legatice primali različite skupine socijalno potrebitih Splićana, a sljedeći grafikon⁴⁰ zorno prikazuje udio tih legata namijenjenih svakoj od navedenih socijalnih kategorija:

31 Na rijetke zapise o oporučnom darivanju nezakonite djece nailazimo i u testamentima građana drugih dalmatinskih komuna. – *Isto*, 16.

32 Miraz je u srednjem vijeku predstavljao skupinu dobara što ih je nevjesti osiguravala njezina obitelj prilikom stupanja u brak. Bio je to temelj za stvaranje imovinskih odnosa u braku i jedina imovina što ju je udana žena osobno posjedovala. Djevojke koje nisu mogle namaknuti miraz, nisu imale najbitniju predispoziciju za sklapanje braka. Stoga su, kao izraz kršćanskog milosrđa, građani dalmatinskih komuna oporučnim legatima nerijetko financijski podupirali takve djevojke. – Z. Ladić, „O nekim oblicima brige“, 14-16. Više o srednjovjekovnim mirazima vidi u: Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*, Dubrovnik 1994; Zrinka Nikolić, „Između vremenitih i vječnih dobara: žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“, *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest* (ur. Andrea Feldman), Zagreb 2004, str. 33-56; Marija Mogorović Črljenko, „Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, br. 29, Zagreb 2005, str. 59-77.

33 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253-253’.

34 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 241’-242.

35 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72’-73.

36 DAZd, SSA, k. 11, sv. 25, sveš. 6, fol. 417’-418.

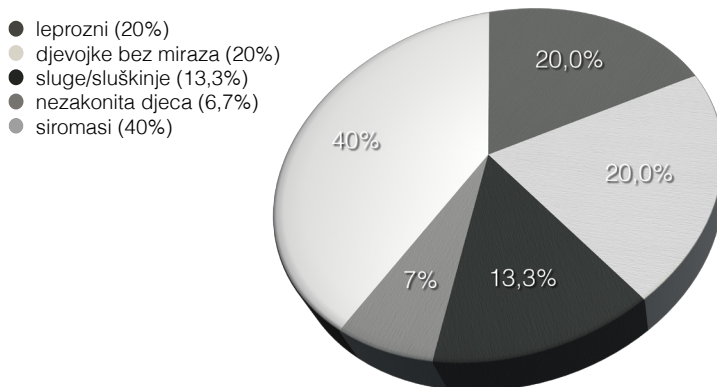
37 DAZd, SSA, k. 11, sv. 25, sveš. 7, fol. 11-11’.

38 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 83’.

39 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 83’.

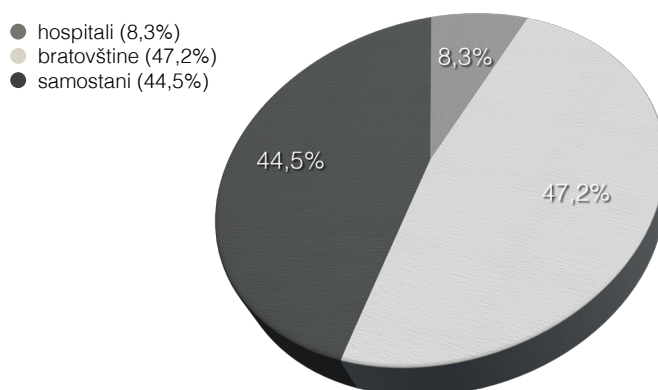
40 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: siromasi 6/15, leprozni 3/15, djevojke bez miraza 3/15, sluga i sluškinje 2/15, nezakonita djeca 1/15.

Grafikon 5: Struktura primatelja karitativnih legata namijenjenih različitim socijalnim kategorijama prema obrtničkim oporukama 1436-1467. godine

Naglasili smo, međutim, da se osim oporučnim darivanjem ugroženih pojedinaca i društvenih skupina, socijalna osjetljivost u srednjem vijeku iskazivala i poklanjanjem dobara institucijama što su skrbile za potrebite, nemoćne i bolesne. Bili su to pojedini samostani (posebice oni prosjačkih redova) što su milodarima potpomagali siromašne i potrebite, te bratovštine i hospitali što su bolesnima i ubogima pružali materijalnu i duhovnu pomoć. Sljedeći grafikon⁴¹ prikazuje u kojem su omjeru splitski obrtnici sredinom 15. st. karitativnim legatima potpomagali rad takvih ustanova:

Grafikon 6: Struktura primatelja karitativnih legata namijenjenih socijalnim ustanovama prema obrtničkim oporukama 1436-1467. godine

41 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: hospitali 3/36, samostani 16/36 i bratovštine 17/36.

Na ovome mjestu valja istaknuti kako se kod oporučnih legata splitskim samostanima najčešće ne navodi njihova točna namjena pa samo dijelom pretpostavljamo da su takvi legati zaista bili upotrebljavani za iskazivanje kršćanskog milosrđa i u karitativne svrhe. Doduše, u našu računicu nisu uvršteni oni legati za koje se izrije- kom navodi da su namijenjeni za izgradnju (*pro fabrica*) ili obnovu (*pro reparatione*) pojedinih sakralnih objekata⁴² ili pak oni legati koji su se imali upotrijebiti za opre- manje crkava i samostana kaležima, svijećama i drugim uporabnim predmetima.⁴³ Naprotiv, ovdje smo kao karitativne legatate dodjeljivane samostanima tretirali samo one novčane donacije koje su putem milodara ili na drugi način mogle biti proslije- đene socijalno potrebitim pojedincima i društvenim skupinama. Kako je u našem uzorku čak 44,5 % takvih legata, činilo nam se nepravednim, s obzirom na općenito karitativnu ulogu Crkve u srednjovjekovnim društvima,⁴⁴ ovdje ih zapostaviti.

S druge strane, legati namijenjeni hospitalima i bratovštinama bez sumnje su imali karitativnu svrhu. Naime, Splitski statut nije, poput statuta nekih dalmatin- skih komuna, propisivao iskazivanje milosrđa obveznim oporučivanjem hospitala,⁴⁵ već je to bio izraz osobne volje svakog testatora. Inače, u Splitu je sredinom 15. st. djelovao samo hospital Sv. Duha,⁴⁶ a bio je smješten u sjeverozapadnom dijelu grada,

42 Primjerice, splitski zlatar Vlatko Petkov Sanković oporučuje nešto novca u ime obnove samostana Sv. Frane (*a reparation de monasterio di frari di S. Francisco de Palude*), a također i splitski podstrigač sukna Lovre Pribanov oporučuje samostanu Sv. Marije (*al monasterio S. Maria in Terra*) 20 dukata za gradnju samostana (*ducatti venti per fabrica del monasterio*). – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253-253'; 276'-277'. Pri obradi podataka, ovakve legatate splitskim samostanima nismo tretirali kao karitativne. Inače, u srednjem je vijeku bilo uobičajeno Crkvi oporučivati novčane legatate u svrhu gradnje i obnove pojedinih vjerskih objekata. Tako su primjerice i u Dubrovniku, u doba intezivne gradnje krajem 13. i u 14. st., oporučni legati Crkvi najčešće bili namijenjeni *pro opera ecclesie*. – G. Ravanić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 110.

43 Primjerice, splitski zlatar Vuk oporučno ostavlja oltaru Sv. Arnira (*altari S. Raynerii*) jedan srebrni kalež (*unum calicem d'argento*), dok splitski krojač Juraj Jurgenić oporučuje crkvi Gospe od Zvo- nika (*a S. Maria de Taurello*) jedan kalež u vrijednosti od 30 libara (*vna calaxa de valuta de libre trenta*). – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72'-73; sveš. 4, fol. 249'. Takve oporučne legatate nipošto ne bismo mogli smatrati karitativnima.

44 T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 246; T. Raukar, *Studije o Dalmaciji*, 119; T. Raukar, „Moćni i marginalizirani“, 216; Z. Ladić, „Briga za pojedince i grupe“, 45-46.

45 Primjerice, Trogirski je statut propisivao da svatko tko pravi oporuku mora ostaviti barem 10 solida za uzdržavanje stičenika i rad hospitala Sv. Duha. – *Statut grada Trogira* (prired. Marin Berket, Antun Cvitanić, Vedran Gligo), Split 1988, R, gl. 2, str. 291-292.

46 Prvi spomen ove institucije (*ospital di S. Spirito*) nalazimo u oporuci splitskog krojača Jurja Jurge- nića iz 1437. g. – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72'-73. To, naravno, ne znači da hospital nije bio osnovan i ranije, no izgleda da je bio jedini u Splitu sve do 17. st. – Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, „Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku“, *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, Zagreb 2005, str. 626, 640. I u Trogiru je uto- čište siromašnima i bolesnima pružao samo jedan hospital i to također onaj Sv. Duha. Financijski ga je podupirala istoimena bratovština, ali i građani oporučnim legatima. – Irena Benyovsky Latin, „Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku“, *Povijesni prilozi*, br. 32, Zagreb 2007, str. 33; Z. Ladić, „O nekim oblicima brige“, 8. S druge strane, u Dubrovniku je,

uz istoimenu crkvu u kojoj je djelovala i istoimena bratovština.⁴⁷ Srednjovjekovne su bratovštine ponekad i same u svojim matrikulama određivale novčana davanja za pomoć ugroženim članovima,⁴⁸ no iskazivanje je milosrđa oporučivanjem bratovština moglo biti i izrazom slobodne volje pojedinca. Takav je, vjerojatno, bio i slučaj splitskog kožara Nikole Radonića koji je hospitalu Sv. Duha oporučio skromnih 20 solida (*solidos venti*).⁴⁹ Naime, on je i sâm bio štićenik ove ustanove, kako zaključujemo iz činjenice da mu je oporuka i bila sastavljena u hospitalu Sv. Duha (*in hospitale S. Spiritus*).⁵⁰

Dakle, splitski su obrtnici, kao uostalom i drugi društveni slojevi komune, u kasnom srednjem vijeku veoma često karitativnim legatima obdarivali i mnogobrojne splitske bratovštine.⁵¹ Bilo je oporučitelja koji su darivali i po nekoliko bratovština, što zapravo i nije iznenađujuće jer su zanatlije mogle biti članovima i vjerskih i strukovnih bratovština.⁵² Primjerice, splitski postolar majstor Ostoja Hrvatinić oporučuje dvjema splitskim bratovštinama (*a fratalee S. Nicola, a fratalee S. Iacobi et Filipi*) po tri libre (*libras tre*).⁵³ Isto tako i krznar Radovina Hvalović obdaruje bratovštinu Svih Svetih (*ala frataglia de Omni Santi*) te bratovštinu Sv. Arnira (*ala*

---

primjerice, u 15. st. djelovalo čak 8 hospitala, što svjedoči o nesebičnoj brizi Dubrovčana za svoje socijalno potrebite i bolesne sugrađane. – *Isto*, 9, bilješka 35.

- 47 Naime, u jednom se dokumentu iz 1504. g. izričito kaže da je *l'hospitale destinato ai poveri di questa città attaccato alla chiesa*. – I. Benyovsky, T. Buklijaš, „Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu“, 634.
- 48 Tako je, primjerice, splitska bratovština Sv. Marije na Dobriću u glavi VIII svoje matrikule iz 1558. g. propisivala davanja za pomoć pri pokopu umrlih bratima. – *Anchora uolemo [et o]rdinamo che morendo qualche nostro fratello, il zupan nostro sia tenuto fargli dir m[isse] et po d' suoi beni si debbia scoder L. 20*. – Nadbiskupijski arhiv Split (dalje: NAS), Kaptolski arhiv (dalje: KAS), br. 213.
- 49 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 213-213'.
- 50 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 213-213'. U prilog ovoj tezi ide i činjenica da notar u ispravi i bilježi da je oporučitelj bio umno zdrav, ali tjelesno slab (*sanus mente et intellectu, corpore tamen languens*), no treba istaknuti da se ta notarska formula obično navodila i u oporukama drugih bolesnika, bez obzira na to bili oni korisnici hospitala ili ne. – Z. Ladić, „O razlozima sastavljanja“, 612-613, 617; Z. Ladić, „Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Porečja“, 360-361; Gordana Ravančić, „Svećenstvo i Crkva u dubrovačkim oporukama iz 1348. godine“, *Hereditas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, Zagreb 2009, str. 203.
- 51 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 1, fol. 5', 12, sveš. 2, fol. 70'-71, 72'-73, 80-80', 81-81', 83', sveš. 4, fol. 259, 276'-277; k. 10, sv. 24, fol. 238'-239; k. 12, sv. 28, sveš. 4, fol. 3'.
- 52 Doduše, u srednjovjekovnoj je Dalmaciji bilo znatno manje strukovnih, nego vjerskih bratovština. – T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 237. Više o povijesti osnivanja bratovštinskih organizacija u srednjovjekovnim dalmatinskim kounama vidi u: Lovorka Čoralčić, „Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike“, *Croatica Christiana Periodica*, br. 27, Zagreb 1991, str. 88-96; Irena Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Croatica Christiana Periodica*, br. 41, Zagreb 1998, str. 137-160; Alojz Štoković, „Bratovštine na istočnoj obali Jadrana: prilog proučavanju socijalne povijesti na Sredozemlju od 11. do 17. stoljeća“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, br. 47/48, Rijeka 2006, str. 141-158; Vilma Pezelj, „Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 1, Split 2010, str. 155-173. itd.
- 53 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 80-80'.

frataglia di S. Arnir) skromnim novačnim legatima (*libras cinque*),⁵⁴ a i krznar Dragiša Meksomati ostavlja nešto novca (*ducato uno d'oro*) bratovštini splitskih krznara (*ala frataglia di piličari*) te bratovštini Sv. Marije od Zvonika (*ala frataglia di S. Maria de Campanel*).⁵⁵ Izdvojimo ovdje još i splitskog postolara Marka Skropčiča koji skromnim iznosima (*solidos quaranta*) podupire čak tri splitske bratovštine: Sv. Filipa i Jakova (*fratata de S. Filippo e Iacomo*), Sv. Arnira (*fratata de S. Arner*) i Sv. Nikole de Monte (*fratata de S. Nicolo de Monte*).⁵⁶ Ipak, većina je splitskih obrtnika u 15. st. milosrdne legate darivala onim bratovštinama kojima je i pripadala. Tako, primjerice, krznar Radovina Hvalović oporučuje 5 libara (*libras cinque*) krznarskoj bratovštini Svih Svetih (*ala frataglia de Omni Santi çoe piličari*),⁵⁷ a novčane legate istoj bratovštini oporučno darivaju i krznar Dragiša⁵⁸ te naučnik krznarskog zanata Ivan Tomasić.⁵⁹ Ti su legati zasigurno bili izraz osobnog čina kršćanskog milosrđa, ali možda i način izvršenja posljednje volje nekog drugog pokojnika. Naime, pojedinac se na obdarivanje bratovština mogao obvezati i kao izvršitelj nečije tuđe oporuke pa je tu obvezu mogao provesti i kroz vlastiti testament.

Dakle, analiza strukture primatelja oporučnih legata u obrtničkim testamentima pokazuje kako su se u karitativne svrhe najčešće obdarivale pojedine socijalne institucije, ali i direktno socijalno ugroženi pojedinci i društvene skupine. Međutim, neke su kategorije gore navedenih primatelja međusobno neraskidivo povezane s pojedinim socijalnim ustanovama, o kojima mnoštvo siromašnih i bolesnih najčešće i egzistencijalno ovisi. Oboljeli od lepre, primjerice, stanuju u splitskom leprozoriju čiji im zastupnik osigurava hranu,⁶⁰ a i drugi splitski siromasi i marginalizirani pojedinci ovisе o milodarima Crkve i bratovština ili o skrbi koju je pružalo osoblje hospitala.⁶¹ Prema tome, iako se u obrtničkim oporukama karitativni legati ostavljaju općenito splitskim siromasima i bolesnicima, u praksi to vjerojatno znači da su donirana novčana sredstva namijenjena upravo institucijama koje su skrbile za te pojedince. Ipak, kako to notari nigdje izrijekom ne navode, ovdje smo skupine siromašnih i bolesnih tretirali kao zasebnu kategoriju primatelja, odijelivši ih od pojedinaca koji se osobno navode kao primatelji karitativnih legata.

54 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 81-81'.

55 DAZd, SSA, k. 12, sv. 28, sveš. 4, fol. 3'.

56 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 238'-239.

57 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 81-81'.

58 DAZd, SSA, k. 12, sv. 28, sveš. 4, fol. 3.

59 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 70'-71.

60 C. Fisković, „Splitski lazaret i leprozorij“, 231.

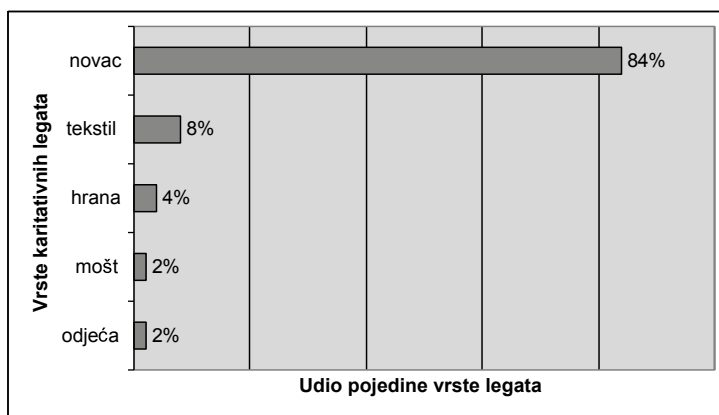
61 Splitski hospital Sv. Duha tada su vodila dva župana koja su bila nadređena dvojici prokuratora i dvojici galdala. Oni su upravljali dohocima i donacijama hospitala, a medicinsku skrb pružao je komunalni liječnik. – I. Benyovsky, T. Buklijaš, „Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu“, 640-641.

Vrste karitativnih legata

Promotrimo naposljetku i sadržaj dobara što su ih splitski obrtnici oporučivali ugroženim pojedincima i skupinama te socijalnim institucijama. Već i letimičan pogled na sačuvane dokumente dovoljan je da zaključimo kako su se u karitativne svrhe najčešće oporučivali novčani legati, no bilo je tu i drugih materijalnih dobara: razni uporabni predmeti, odjeća i drugi tekstil, hrana i piće. Testatori su pojedinim primateljima uglavnom oporučivali samo legate iste vrste, no u sačuvanim obrtničkim oporukama zabilježen je i jedan primjer oporučivanja više vrsta materijalnih dobara jednom primatelju. Radi se, naime, o legatu već spominjanog splitskog kalafata Cvitka Radoponića koji je svojoj sluškinji Matiji oporučno ostavio nešto novca, nekoliko komada odjeće te drugih tekstilnih predmeta. Konkretno, oporučio joj je 100 libara malih (*libras centum paruorum*), ali također i jednu prostirku, jedan pokrivač, dva jastuka i dvije plahte (*unum copertorium, unam solaninam, duos cusinelos, duo (!) lintiaminis*) te tri košulje od grube tkanine raše (*tres camicias de rasia*).⁶²

Priloženim grafikonom⁶³ prikazani su detaljnije sadržaj i vrste oporučnih legata što su ih splitski obrtnici darivali u karitativne svrhe:

Grafikon 7: Vrste karitativnih legata prema sačuvanim oporukama splitskih obrtnika 1436-1467. godine

Već smo naglasili kako su najveći dio karitativnih legata u obrtničkim oporukama sredine 15. st. predstavljale novčane donacije. U većini slučajeva (88,4 %) testatori ne nalažu točno za što se taj novac ima upotrijebiti, no kod manjeg broja novčanih

62 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 1, fol. 5'. Kako je to jedini zabilježeni mješoviti legat, prilikom obrade podataka nismo ga klasificirali posebno, već smo ga tretirali kao jedan, a pritom smo ga svrstali u onu kategoriju kojoj on najvećim dijelom i pripada – u tekstil.

63 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: novac 43/51, tekstil 4/51, hrana 2/51, vino i mošt 1/51 i odjeća 1/51.

legata (11,6 %) oporučitelji to izričito određuju. Tako je, primjerice, već spominjani krojač Juraj Jurgenić oporučio 20 libara splitskim gubavcima kao pomoć za kupnju njihove odjeće (*ai poueri di S. Lazaro, in aiuto di lor vestimenti*).⁶⁴ Isto je tako i već više puta spominjani podstrigač sukna Lovre Pribanov oporučio čak 40 dukata za gradnju objekata za smještaj splitskih gubavaca (*ali poueri di S. Lazaro, per fabbricha de loro chaxamenti*), a ujedno je oporučio i 20 zlatnih dukata za kupnju raše splitskim siromasima (*che se compra rassa ai poueri di Spalato*).⁶⁵ Ipak, bez obzira što su ovi novčani legati imali svoju specifičnu namjenu, mi smo ih kod obrade podataka i tretirali kao novac, a ne kao onu kategoriju kojoj su bili namijenjeni.

Posebno zanimljive oporučne legate predstavljaju hrana i piće. Doduše, njihov je udio u ukupnom broju karitativnih legata zaista bio malen (samo 6 %),⁶⁶ no i on svjedoči da su srednjovjekovni splitski obrtnici na razne načine pokušavali pomoći svojim socijalno ugroženim sugrađanima. Primjerice, splitski kovač Ivan Klopačić ostavlja članovima bratovštine Sv. Ivana Evanđeliste 1 star⁶⁷ žitarica (*ala fratagla de S. Ivanne Evangelista staro vno de formento*),⁶⁸ krojač Juraj Jurgenić ostavlja hospitalu Sv. Duha čak 20 stara ječma (*stara venti d'orzo al ospidal di S. Spirito*),⁶⁹ a isto tako i krznar Radan Milatov ostavlja splitskim gubavcima (*ai poueri di S. Lazaro de Spalato*) bačvu mošta godišnje idućih 5 godina (*vno tinaço di musto ogni anno per anni cinque*).⁷⁰ Mora da su oporučivani prehrambeni proizvodi predstavljali veliku pomoć socijalno potrebitim Splićanima.

Ipak, osim novca, hrane i vina, u karitativne su se svrhe u 15. st. nerijetko oporučivali i pojedini komadi tkanina i odjeće.⁷¹ Tako je, primjerice, splitski krojač Cvitko Radoponić oporučno ostavio članovima bratovštine Sv. Duha 8 lakata neke tkanine (*toaleam longitudinis brachiorum octo*),⁷² dok je postolar Ostoja Hrvatinić splitskim siromasima (*ai pauperibus*) oporučio tkanine u vrijednosti 10 libara (*de panne libras decem*).⁷³ Odjeća se, međutim, u karitativne svrhe oporučivala zaista rijetko,⁷⁴ a u

64 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72'-73.

65 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253-253'.

66 Slična je situacija s prehrambenim legatima bila i u drugim dalmatinskim komunama kasnog srednjeg vijeka. – Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja“, 12, 16. U testamentima splitskih obrtnika, pak, hrana se i piće češće oporučuju članovima pokojnikove obitelji te pojedinim crkvenim licima – raznim ispovjednicima i dušebriznicima s kojima je pokojnik bio blizak.

67 Star je mletačka mjera za krute tvari, a iznosio je 83,31 litara. – Tomislav Raukar, *Zadar u 15. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977, str. 298.

68 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 1, fol. 12.

69 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72'-73.

70 DAZd, SSA, k. 11, sv. 25, sveš. 6, fol. 417'-418.

71 Odjeća i tekstil često se oporučuju u karitativne svrhe i u drugim dalmatinskim komunama kasnog srednjeg vijeka. – Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja“, 5-12.

72 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 1, fol. 5'.

73 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 80-80'.

74 Primjećujemo da odjevne predmete splitskih obrtnika oporučno češće nasljeđuju članovi pokojnikove obitelji, nego što se odjeća poklanja u karitativne svrhe.

obrtničkim oporukama sredine 15. st. zabilježen je samo jedan takav legat. Bilo je to u slučaju već spomenute sluškinje Radoslave kojoj njezin gospodar oporučuje haljinu za udaju (*una gonella de panno che la sia data quando anderà al marido*).⁷⁵

Kako vidimo iz gore navedenih primjera, socijalna se osjetljivost u srednjem vijeku iskazivala oporučnim ostavljanjem najrazličitijih legata u karitativne svrhe. Koliko su oni zaista i završavali u rukama socijalno ugroženih pojedinaca i skupina, nemoguće je procijeniti na temelju sačuvanih oporuka, no razne priznanice i druge privatno-pravne isprave dokazuju da su se oporučne odredbe zaista redovito izvršavale⁷⁶ i to u skladu sa željama oporučitelja.⁷⁷ No bez obzira na to, već i sama činjenica da splitski obrtnici oporučno poklanjaju relativno vrijedna dobra svojim socijalno potrebitim sugrađanima pokazuje duboko ukorijenjenu svijest srednjovjekovnih Splitskana o potrebi pomaganja bližnjima. Najprimjereniji način za to bilo je, čini se, oporučivanje milosrdnih legata.

Vrijednost karitativnih legata

Zadržimo se, naposljetku, još malo na karitativnim legatima što su se oporučivali socijalno potrebitim Splitskanima i institucijama koje su za njih skrbile. Glavni problem kojim ćemo se ovdje detaljnije pozabaviti jest pitanje vrijednosti tih legata, odnosno pokušat ćemo ustanoviti je li vrijednost oporučivanih dobara bila razmjerna imovinskim predispozicijama oporučitelja. Naime, ono što je za bogatije obrtnike predstavljalo neznatnu vrijednost, siromašnijim je zanatlijama moglo značiti većinu njihova imetka. Stoga su pri pokušaju utvrđivanja razine socijalne osjetljivosti pojedinih obrtnika od velike važnosti i materijalne predispozicije tih testatora. Kako

75 DAZd, SSA, k. 11, sv. 25, sveš. 7, fol. 11-11'.

76 Raspodjelu imovine i provođenje svih oporučnih odredbi jamčili su tzv. izvršitelji oporuke (*executores, comissarii, epitropi*) koji su bili imenovani u svakom pojedinom testamentu. – Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja“, 3; M. Karbić, Z. Ladić, „Oporuke stanovnika grada Trogira“, 168. Oporuke su izvršavali u skladu s odredbama komunalnog statuta. – *Statut grada Splita*, knj. III, gl. 20, 22, 23, 26-28; NS, gl. 14, 25; R, gl. 51, str. 486, 488-490, 492-494, 822, 832-836, 888.

77 Da su se želje oporučitelja redovito izvršavale pokazuju brojni primjeri u sačuvanim izvorima. Tako, primjerice, 1412. g. dvojica splitskih gubavaca potvrđuju primitak nekog legata u ime ostalih oboljelih. – T. Raukar, *Studije o Dalmaciji*, 120. Isto tako i priznanica dvojice postolara, Mislena i Dragića Otolovića, iz 1444. g. potvrđuje da su oni od *ser* Petra Markovog, zastupnika oporuke pokojnog Marina Ohmovića, primili 4 dukata koje im je pokojnik oporučio. – DAZd, SSA, k. 8, sv. 23, sveš. 4, fol. 155'. Međutim, ako bi prilikom izvršavanja pojedinih oporuka došlo do razmirica među primateljima, njihovo bi se rješenje potražilo na sudu, kako zaključujemo iz sačuvanih spisa gospodarskih i građanskih parnica. Tako je, primjerice, 1436. g. izvjesni Rusko, inače izvršitelj oporuke pokojnog postolara Miluna Petkovića, bio prisiljen dodijeliti pokojnikovu nećaku krznaru Petru 4 vretena nekog vinograda, onako kako je to i stajalo u oporuci pokojnog mu strica. – DAZd, SSA, k. 5, sv. 18, fol. 32'.

smo vidjeli u prethodnom poglavlju, društveni ugled i pravni status nisu bitnije utjecali na razvoj socijalne svijesti kod pojedinih obrtnika.⁷⁸ Ipak, ovdje ćemo pokušati ustanoviti je li njihovo imovinsko stanje utjecalo na vrijednost legata koje su oporučivali u karitativne svrhe.

U razdoblju 1436-1467. godine splitski su obrtnici oporučili približno 106 zlatnih dukata u karitativne svrhe.⁷⁹ Pritom je 19 dukata (17,9 %) oporučeno osobno potrebitim pojedincima, oporučiteljevim prijateljima i poznanicima, dok je približno 87 dukata (82,1 %) oporučno dodijeljeno socijalno ugroženim skupinama društva i institucijama što su za njih skrbile. No, osim apsolutne novčane vrijednosti pojedinih legata treba ovdje proučiti i njihovu relativnu vrijednost, a nju ćemo, pak, pokušati procijeniti na temelju materijalnih predispozicija pojedinih oporučitelja.

Naime, u sačuvanim obrtničkim oporukama sredine 15. st. najupadljiviji su legati splitskog podstrigača sukna Lovre Pribanovog. On, naime, u karitativne svrhe ostavlja ukupno 60 zlatnih dukata *a quelli poueri, come è ordinato nel mio testameto*,⁸⁰ što je zaista respektabilan iznos za onodobne obrtničke prilike.⁸¹ Međutim, među sačuvanom arhivskom građom, nažalost, nema podataka na temelju kojih bismo mogli procijeniti ukupni Lovrin imetak,⁸² no sudeći prema vrijednosti drugih legata koje oporučuje u svom testamentu,⁸³ možemo zaključiti kako je ovaj obrtnik pripadao višem građanskom sloju splitskog komunalnog društva.

No pokušajmo, ipak, procijeniti relativnu vrijednost karitativnih legata što su ih oporučivali obrtnici čiju materijalnu i financijsku situaciju bolje poznajemo. Uzmimo za primjer splitskog brijača Antuna Petrovog. On je, čini se, bio dobro financijski

78 Vidi poglavlje *Struktura oporučitelja*.

79 Ovdje smo u obzir uzeli samo zabilježene novčane legatate, ali ne i druga materijalna dobra jer se za najveći dio njih uopće ne navodi njihova novčana vrijednost. Svi iznosi u librama i soldima pretvoreni su u dukate prema tadašnjem tečaju što se navodi u nekoliko notarskih isprava iz sredine 15. st.: *librarum sex, solidorum quatuor pro singulo ducato*. – DAZd, SSA, k. 11, sv. 25, sveš. 4, fol. 139; k. 15, sv. 32, sveš. 1, fol. 80^v-81, 115. Pritom je odnos libre i solda bio 1:20. – T. Raukar, *Zadar u 15. stoljeću*, 299. Ipak, zbog lakšeg računanja ovdje smo tečaj dukata u odnosu na libre zaokružili na 1:6 pa su sve preračunate svote zapravo približne vrijednosti.

80 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253^v.

81 Naime, karitativne legatate u vrijednosti od nekoliko stotina dukata pronalazimo u to vrijeme samo u plemićkim oporukama. Tako je, primjerice, zadarski plemić Mihovil Soppe oporučio 1413. g. zadarskim gubavcima i siromašnim zadarskim djevojkama za miraz ukupno 1400 mletačkih libara ili otprilike 235 zlatnih dukata. – T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 245. Međutim, o vrijednosti Lovrinog legata možda i bolje svjedoči činjenica da se u to doba za 60-ak dukata mogla kupiti kamena kuća u centru Splita. – DAZd, SSA, k. 8, sv. 23, sveš. 6, fol. 272^v-273.

82 Najpouzdaniji dokumenti na temelju kojih se može vjerodostojno ocrtati slika materijalnog i financijskog stanja nekog pojedinca jesu inventari dobara (*inventarii bonorum*) u kojima su, prema nalogu komunalnih vlasti, popisana sva pokretna i nepokretna dobra preminule osobe. – *Statut grada Splita*, knj. III, gl. 22, str. 488. Inventar dobara splitskog podstrigača sukna Lovre Pribanovog do danas, nažalost, nije sačuvan.

83 Primjerice, splitskim samostanima i crkvama oporučuje u pobožne svrhe ukupno 160 zlatnih dukata. – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 4, fol. 253-253^v.

potkovan jer se iz njegova inventara dobara vidi da je posjedovao i kuću i radionicu u centru grada, a uz to je vlasnik i 6 zemljišta u Splitskom polju te ima čak i uštedevinu u ukupnoj vrijednosti od 129 libara malih.⁸⁴ Ipak, usprkos razmjernom bogatstvu, on u karitativne svrhe oporučuje samo 22 libre, dok ostatak svoje imovine ostavlja supruzi i trima kćerima te sestri i nećacima.⁸⁵ To je, zapravo, prilično iznenađujuće jer bismo, s obzirom na dobru financijsku podlogu, od ovog obrtnika očekivali vrjednije karitativne legate.⁸⁶ Naime, usporedba vrijednosti karitativnih legata s ukupnim imetkom pojedinih oporučitelja, pokazuje da je vrijednost tih legata uglavnom bila proporcionalna materijalnoj i financijskoj podlozi njihovih oporučitelja. To znači da bogatiji obrtnici gotovo u pravilu ostavljaju vrjednije karitativne legate, a siromašniji obrtnici znatno skromnije, no u moralnom i teološkom pogledu, oni su zapravo jednako vrijedni. Pogledajmo još nekoliko primjera koji to potvrđuju.

Splitski krojač Juraj Jurgenić, primjerice, posjeduje dobro opremljenu kuću u kojoj stanuje, a ima čak i 320 libara uštedevine,⁸⁷ pa u skladu s tim on oporučuje u karitativne svrhe čak 4 novčana legata ukupne vrijednosti oko 50 libara.⁸⁸ S druge strane, splitski postolar Ostoja Hrvatinić, koji je očito bio skromnija imovinska stanja, oporučuje milosrdne legate znatno nižih vrijednosti. Naime, iz Ostojina se inventara dobara vidi da je stanovao u unajmljenoj kući te da je posjedovao samo nekoliko nasada vinove loze na tuđem zemljištu,⁸⁹ pa on stoga splitskim siromasima i bratovštinama oporučuje svega 16 libara.⁹⁰ Sličan je i primjer splitskog postolara Marka Skropčića čiji inventar dobara bilježi skromnu potleušicu i vinograd na tuđem zemljištu kao jedinu njegovu imovinu.⁹¹ Stoga Marko u svojoj oporuci i ostavlja u karitativne svrhe 3 novčana ukupne vrijednosti svega 6 libara.⁹² Iako se ovdje radi o zaista skromnoj svoti, i ovaj primjer potvrđuje izrazito razvijenu socijalnu svijest kod svih slojeva splitskih obrtnika u kasnom srednjem vijeku.

Dakle, usporedbom vrijednosti cjelokupne imovine pojedinih oporučitelja i njihovih karitativnih legata dolazimo do zaključka kako imućniji obrtnici u cjelini oporučuju u karitativne svrhe legate većih vrijednosti, dok zanatlije slabija imovinska stanja oporučno darivaju uglavnom skromnije milosrdne legate. To, međutim,

84 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 247'-249.

85 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 241'-242.

86 Naime, u Antunovoj oporuci nema zabilježenih kredita, dugovanja ili sličnih razloga zbog kojih ovaj brijač ne bi mogao oporučiti veće svote u karitativne svrhe. O škrтости, međutim, ili drugim osobinama ovog testatora, ne možemo suditi na temelju podataka sačuvanih u njegovoj oporuci i inventaru dobara.

87 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 77.

88 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 72'-73. Ovom bi iznosu trebalo pridodati i vrijednost legata od 20 stara ječma koje je namijenio splitskom hospitalu Sv. Duha, no iz dostupnih podataka ne možemo točnije odrediti, a ni samo procijeniti, kolika bi bila njegova novčana vrijednost.

89 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 81'-82.

90 DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 80-80'.

91 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 239'-240.

92 DAZd, SSA, k. 10, sv. 24, fol. 238'-239.

ne znači da su bolje financijske predispozicije pojedinca uvjetovale i veću razinu njegove socijalne osjetljivosti. Naprotiv, usprkos tomu što neki obrtnici uopće ne oporučuju legate u karitativne svrhe,⁹³ većina ih je, ipak, kako i potvrđuju gore navedeni primjeri, oporučno darivala milosrdne legate razmjerno svojoj materijalnoj i financijskoj situaciji.

Zaključak

Rezimirajući naposljetku sve što smo dosad izložili, možemo zaključiti kako se razina socijalne osjetljivosti splitskih obrtnika u kasnom srednjem vijeku može proučavati na temelju broja, vrste i vrijednosti oporučnih legata što su ih ostavljali socijalno ugroženim pojedincima i društvenim skupinama te institucijama koje su za njih skrbile. Razmatrajući socijalnu osjetljivost pučanskih slojeva splitskog komunalnog društva pokušali smo, također, ustanoviti parametre koji su mogli utjecati na razvoj socijalne svijesti: opće ekonomske prilike u gradu, životni standard pučanskog staleža, specifične imovinske predispozicije i društveno-pravni položaj svakog pojedinog oporučitelja. Ipak, pomnijim proučavanjem strukture testatora došli smo do zaključka kako razina socijalne svijesti splitskih obrtnika sredinom 15. st. nije bitnije ovisila o njihovu materijalnom i financijskom stanju te o njihovu društveno-pravnom položaju jer socijalnu osjetljivost podjednako iskazuju obrtnici različitih socijalno-pravnih kategorija. Osim toga, usporedba vrijednosti novčanih legata što su se oporučivali u karitativne svrhe i vrijednosti ukupnog imetka pojedinih oporučitelja pokazuje da većina obrtnika oporučuje milosrdne legate razmjerno svojoj materijalnoj podlozi. Imućniji obrtnici, naime, u karitativne svrhe uglavnom daruju vrjednije predmete i veće novčane svote, dok su milosrdni legati siromašnijih zanatlija uglavnom bili skromnijih vrijednosti. No usprkos tomu, u moralnom i teološkom smislu njihovi su legati jednako vrijedni pa zaključujemo kako je socijalna osjetljivost bila podjednako raširena među svim slojevima obrtničkog stanovništva u kasnosrednjovjekovnom Splitu.

93 Primjerice, jedan od imućnijih splitskih bojadisara tkanina, Tvrdislav Vulkasinović, uopće ne oporučuje karitativne legate iako se iz njegova inventara vidi da ima 9 dukata štednje i potraživanja od još 38 libara. – DAZd, SSA, k. 5, sv. 21, sveš. 1, fol. 4'-5, 5. Isto se tako, usprkos dobrom financijskom stanju, ni kovač Pribil Petanović u svojoj oporuci nije sjetio socijalno ugroženih Splitskana. On je, naime, posjedovao čak dvije kuće s kovačkom radionicom i vrtom, zatim dva vinograda u Splitskom polju te dva zemljišta u Rogoznici, a njegov inventar bilježi i više komada vrijednog nakita što nesumnjivo svjedoči o Pribilovoj imućnosti u okvirima obrtničkih prilika. – DAZd, SSA, k. 6, sv. 21, sveš. 2, fol. 69'-70, 70.

SUMMARY

Social Sensivity of Craftsmen in Split during the mid-15th Century

This paper examines the social consciousness of craftsmen in late medieval Split by analyzing wills from the 1436–1467 period. Social awareness in the Middle Ages was most commonly expressed by leaving goods in one's will to needy individuals or social groups, or to social institutions whose job was to help such people. Craftsmen from Split usually gave caritative legates to the poor, lepers, servants and illegal children, as well as to institutions such as hospitals, fraternities and monasteries. A closer analysis of craftsmen's wills shows that social sensivity in the Late Middle Ages was similarly widespread among all social strata of the craftsman population, and didn't significantly depend on the social or legal position or material predispositions of individual testators. Craftsmen from Split left caritative legates of different value, but always in proportion to their material and financial status. Thus wealthier and humbler legates were equal in a moral and theological sense – both groups reflected a similar desire for helping needier fellow citizens.

Key words: craftsmen, Split, Late Middle Ages, craftsmen's wills, social sensivity